

1. Вільямс М. Б., Пойюла С. П. ПТСР: робочий зошит. Ефективні методики подолання симптомів травматичного стресу / пер. з англ. О. Міщенко. Київ: Видавництво Ростислава Бурлаки, 2023. 528 с.
2. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання / пер. з англ. О. Наконечна, О. Лизак, О. Шлапак. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 424 с.
3. Горбата Л. П. Ветеранські хаби, як інструмент соціальної безпеки та адаптації ветеранів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. №11. С. 45–52.
4. Клименко О., Чепурко Г. Проблеми соціальної адаптації ветеранів в Україні. *Ін-т соціології НАН України*. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/010_Klymenko_Chepurko_-_Problemy_veteraniv.php (дата звернення: 18.04.2025)
5. Котенко С. І., Богдан Е. І. Інтеграція захисників у ринок праці України: проблеми та перспективи перекваліфікації ветеранів. *Економіка та суспільство*. 2025. №78. С.3-8
6. Мішиєв В. Д., Михайлов Б. В., Гриневич Є. Г., Омелянович В. Ю. Розлади психічної сфери внаслідок бойових дій: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2024. 167 с.
7. Посттравматичний стресовий розлад у військових: ознаки та симптоми URL: <https://tacmed.ua/post/posttravmatychnyy-stresovyy-rozlad-u-viyskovykh-oznaky-ta-symptomy>. (дата звернення 18.04.2026)
8. Проблеми ветеранів: реінтеграція у цивільне життя URL: <https://neuroflex.ua/blog/problemy-veteraniv-reintegracziya-u-czyvilne-zhyttya/>. (дата звернення 18.04.2026)
9. Психологічні стани та реакції ветеранів і ветеранок: як упоратися URL: <https://sylniukrainy.com/blog/psychologichni-stany-ta-reaktsiyi-veteraniv-j-veteranok-yak-vporatysya/> (дата зернення 18.04.2026)
10. Титаренко Л. М., Дворнік О. В. Соціально-психологічний супровід ветеранів АТО/ООС: навч. посіб. Кропивницький :Імекс-ЛТД, 2022. 154 с.
11. Тютюнник Г. Володар гніву. Путівник до рівноваги для ветеранів та військових. Київ : Білка, 2025. 244 с.
12. Чабарай Г. На чужих помилках. Світовий досвід адаптації ветеранів. *Тиждень*. 2017. №43. С.12-13.

Максим Ковбасюк

здобувач другого (магістерського рівня) вищої освіти
ОПП «Соціальна робота. Управління соціальним закладом»
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
м. Ніжин

ФЕНОМЕН РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

У статті здійснено аналіз ризикованої поведінки підлітків як складного соціального явища, що формується під впливом індивідуально-психологічних, соціальних і соціокультурних чинників. Проаналізовано основні види ризикованої поведінки. Визначено ключові детермінанти її формування в підлітковому віці. Обґрунтовано роль соціального середовища у поширенні ризикованих практик. Окреслено наслідки ризикованої поведінки для особистості та суспільства.

Ключові слова: ризикована поведінка, підлітки, соціалізація, фактори ризику, соціальне середовище.

У сучасному суспільстві проблема ризикованої поведінки підлітків набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням соціальних викликів, нестабільністю соціального середовища та впливом цифрових технологій [1, с. 9–11]. Підлітковий вік є критичним періодом формування особистості, у якому відбувається активний пошук ідентичності, самоствердження та соціального визнання [4]. Саме в цей період підлітки часто виявляють схильність до ризикованих дій, що можуть становити загрозу їхньому фізичному, психічному та соціальному благополуччю [7].

Ризикована поведінка виступає не лише індивідуальною характеристикою, а й соціально зумовленим явищем, яке відображає особливості взаємодії особистості із соціальним середовищем [6, с. 135]. У зв'язку з цим актуальним є комплексний аналіз цього явища, його причин та наслідків.

Ризикована поведінка підлітків розглядається як сукупність дій і моделей поведінки, що характеризуються підвищеною ймовірністю негативних наслідків для здоров'я та соціального розвитку особистості. Вона формується під впливом взаємодії внутрішніх (психологічних) та зовнішніх (соціальних) чинників.

У структурі ризикованої поведінки доцільно виокремити такі основні види. По-перше, адиктивна поведінка, що включає вживання психоактивних речовин, тютюнопаління, алкоголь, а також залежність від інтернету та соціальних мереж [8]. Цей вид є одним із найбільш поширених серед підлітків і пов'язаний із потребою зняти емоційне напруження або отримати нові відчуття [1, с. 45–46].

По-друге, сексуальна ризикована поведінка, яка проявляється у ранніх статевих контактах, відсутності засобів захисту та недостатній обізнаності

щодо наслідків [3, с. 60–61]. Вона може призводити до серйозних соціальних і медичних проблем.

По-третє, агресивна та деструктивна поведінка, що включає булінг, насильство, конфлікти та правопорушення [3, с. 62–63]. Така поведінка часто є результатом несприятливого соціального середовища та дефіциту навичок конструктивної взаємодії.

По-четверте, саморуйнівна поведінка, що охоплює самоушкодження та інші форми небезпечного ставлення до власного здоров'я [5].

По-п'яте, участь у небезпечних активностях (екстремальні розваги, нехтування правилами безпеки), що зумовлена прагненням до нових вражень.

Формування ризикованої поведінки підлітків визначається низкою чинників. Серед психологічних чинників важливими є занижена або завищена самооцінка, імпульсивність, потреба у самоствердженні, недостатній рівень самоконтролю [7]. Підлітки часто недооцінюють ризики та орієнтуються на емоційні рішення.

Соціальні чинники включають вплив однолітків, сімейне виховання, освітнє середовище [6]. Особливо значущим є тиск референтної групи, який може стимулювати участь у ризикованих практиках.

Соціально-економічні умови також відіграють важливу роль. Обмежений доступ до ресурсів, низький рівень життя та відсутність можливостей для самореалізації підвищують імовірність девіантної поведінки [8].

Окрему увагу слід приділити впливу цифрового середовища. Соціальні мережі формують нові стандарти поведінки, де популярність і визнання можуть досягатися через демонстративні ризиковані дії [2].

Наслідки ризикованої поведінки підлітків є багатовимірними. На індивідуальному рівні вони проявляються у погіршенні здоров'я, формуванні залежностей, психологічних проблемах і труднощах соціальної адаптації [8]. На соціальному рівні – у зростанні правопорушень, соціальної напруженості та навантаження на соціальні інститути [3, с. 64–65].

Водночас важливо зазначити, що ризикована поведінка не завжди має виключно негативний характер. У певних випадках вона може виступати як форма пошуку досвіду, самопізнання та розвитку, однак за відсутності належного контролю й підтримки вона набуває деструктивних проявів.

Таким чином, ризикована поведінка підлітків є результатом взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників та пов'язана з процесами самоствердження і пошуку ідентичності. Водночас вона становить

потенційну загрозу для гармонійного розвитку особистості, що зумовлює необхідність своєчасної профілактики та впровадження ефективних соціально-педагогічних заходів.

Список використаних джерел

1. Алексєєнко Т. Ф., Кушнарьова С. В. Ризикова поведінка : посібник. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2013. 172 с.
2. Данілова А. П. Ризикова поведінка старшокласників у сфері інтернет-спілкування як соціально-педагогічна проблема. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2015. Вип. 19. С. 194–203. URL: <https://zbirnyk.ipv.org.ua/ua/arkhiv-vipuskiv/product/view/10/254>
3. Журавель Т. та ін. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч.-метод. посіб. / за ред. Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : ФОП Буря О. Д., 2022. 144 с.
4. Кравцова О. Стресостійкість особистості як психологічний феномен. Вісник післядипломної освіти. 2019. Вип. 7. С. 98–117.
5. Лях Т., Спірін А., Жуков В. Соціальна профілактика ризикованої поведінки підлітків. Ввічливість. Humanitas. 2023. № 1. С. 64–72. URL: <https://surl.li/jilgtf>
6. Петровська К. Соціально-психологічні чинники ризикованої поведінки учнівської молоді. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2015. № 14. С. 134–138. URL: <https://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/1060>
7. Савченко Ю. Психологічні детермінанти схильності підлітків до ризикованої поведінки. Психологія особистості та соціальних процесів. 2022. № 2. С. 45–52.
8. Спіріна Т., Тимошенко Л. Профілактика вживання алкоголю у підлітковому середовищі. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. № 8 (313). С. 295–301.

Юрій Кокоцький

*здобувач третього рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
Науковий керівник: **Наталія Олексюк**,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної
роботи та соціальної педагогіки,*